

Aleksander Kiklewicz, *Fenomeny komunikacji (normy i dewiacje w zachowaniach językowych)*, Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2020

Barbara Lewandowska-Tomaszczyk

Akademia Nauk Stosowanych w Koninie
barbara.lewandowska-tomaszczyk@konin.edu.pl

Obszerna, licząca 500 stron publikacja książkowa Aleksandra Kiklewicza *Fenomeny komunikacji (normy i dewiacje w zachowaniach językowych)*, wydana w 2020 roku przez Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, wskazuje na bardzo aktualny wątek w obecnych naukach o języku i kulturze. Dotyczy on wymiaru indywidualistycznego w dzisiejszych społeczeństwach, który rzutuje na główne zasady komunikacji między ludźmi, a także przekształca profile psychologii społecznej oraz profile kulturowe społeczeństw.

Studium Aleksandra Kiklewicza składa się z siedemnastu rozdziałów. Każdy z nich skupia się na odrębnych kontekstach używania języka w komunikacji i analizuje przypadki jego użycia, z których część została wykorzystana w poprzednich publikacjach Autora. W obecnym jednak tomie są one zmodyfikowane dla zachowania spójności tezy i tekstów służących jej argumentacji.

Tom zawiera dziesięć przeredagowanych drukowanych już publikacji Autora z lat 2006-2019, a jak można domniemywać, pozostałych dziewięć części są to prace nowe, które dotyczą zachowań językowych współczesnych i obejmują parasemię, sugestię, falsyfikację i fascynację. Wprawdzie Autor uprzedza, iż każda z nich omawia odrębne zjawisko, to jednak fakt, iż książka opatrzona jest wspólnym tytułem, a części nazywane są rozdziałami, jest ważną wskazówką do traktowania ich jako całości. Część ostatnia tomu to ułożonych alfabetycznie 93 krótkich notatek, które pochodzą z ostatnich kilkunastu lat i dotyczą aktualnych użyczeń językowych. Doprowadzone są praktycznie do dnia dzisiejszego.

Pozwolę sobie omówić główną tezę pracy, następnie przejść do oceny poszczególnych wątków.

Teza główna publikacji zasadza się na obserwacji o stopniowym przechodzeniu wielu społeczeństw o profilu kolektywistycznym, używając terminologii przyjętej w naukach społecznych i naukach o kulturze, ku cechom zachowań ogólnych i zachowań komunikacyjnych, charakteryzujących raczej kultury indywidualistyczne. Ta tendencja, dostrzegana przez badaczy, zostaje także wskazana przez A. Kiklewicza w przedmowie odautorskiej, jako istotny kontekst zmian, które są tematem wielu z zamieszczonych w tomie rozdziałów.

Rozdział pierwszy *Aproksymacja* – o znaczeniach i kategoriach rozmytych – skupia się na niezdeterminowanych zakresach znaczeń jednostek językowych (wyrazów, zdań, tekstów) oraz ich rozmytym charakterze semantycznym. Dyskusja w tej części oparta jest na kilku opublikowanych pracach A. Kiklewicza i prezentuje streszczenie poglądów Autora, które odnoszą się w pewnej mierze do postulatów gramatyki kognitywnej. Interesująca dyskusja aproksymacji przedstawiona w pracy dotyczy jej funkcji i miejsca w literaturze pięknej, szczególnie w poezji, gdzie jest postrzegana jako strategia stosowana jako celowy zabieg językowy. Swoista modulacja znaczeń w tekstach literackich w dużej mierze przekracza niedookreślone znaczenia używane w języku ogólnym, które mogą być do pewnego stopnia dookreślone poprzez konwencjonalne asocjacje. Autor wychodzi poza konwencję i w tekstach literackich przedstawia ich często nieoczekiwany charakter oraz, powtarzając za innymi badaczami, *oscylujący*, czy intertekstualny, sposób interpretacji tego samego tekstu, który pozostaje niedomknięty, niedookreślony. Tu A. Kiklewicz wraca do języka ogólnego wskazując na podobny brak pełnej determinacji w odniesieniu do wybranych formatów polskich, przywołuje tu teorię zbiorów rozmytych zaproponowaną przez Lofti Zadeha et al. (1974), które A. Kiklewicz nazywa *zbiorami dyfuzyjnymi*. Chcę tu zwrócić uwagę, że w literaturze kognitywistycznej nie brak studiów na tematy niedookreślenia znaczeń w języku ogólnym, także na przykładzie języka polskiego. Już w 1985 roku Michał Post opublikował studium o podobnym charakterze w odniesieniu do przymiotników odrzeczownikowych w języku polskim i angielskim (*Denominal adjectivisation in Polish and English*, Wrocław: Wrocław University Press). Autor zwrócił tam uwagę na niestabilność interpretacyjną takich jednostek. Oczywiście wiąże się to także ze zmiennym charakterem podobieństwa rodzinnego członków kategorii wskazywanym przez Ludwiga Wittgensteina (1953).

Problematyka ta wiąże się także po części z następnym rozdziałem, w którym A. Kiklewicz powołuje się na badania Rozeta (1977), dotyczące cech intelektu człowieka, a szczególnie cechy nazwanej *anaksjomatyzacją*, która odnosi się do pewnej dewaluacji informacji, pozwalającej na nieostry charakter przynależności kategorialnej. Natomiast w

odróżnieniu od mojej interpretacji zjawiska pojęcia *aprosymacji*, które traktuję jako dotyczące wszelkich znaczeń przybliżonych i ich tworzenia (por. Lewandowska-Tomaszczyk 2012), przez aproksymację Autor rozumie dość wąsko sformułowane definicyjnie niedostatki w precyzji terminologicznej, wynikające często z braku dostatecznej wiedzy, szczególnie w dziedzinach nauk humanistycznych, charakterystycznych dla interpretacji terminów zapożyczonych z nauk ścisłych.

Nie do końca można zgodzić się z rozumieniem istoty metafory u kognitywistów, którą proponuje Kiklewicz: „Zwolennicy językoznawstwa kognitywnego zastosowali ideę Minsky’ego do opisu języka. W książce G. Lakoffa i M. Johnsona (1980: 5) można przeczytać, że istotą metafory jest interpretacja przedmiotów jednego rodzaju na podstawie wiedzy o przedmiotach innego rodzaju. Jak widać, chodzi tu (podobnie jak u Minsky’ego) o metaforę jako analogię pojęć. Na skutek tego powstała – jak wydaje się, niezauważalna przez wielu językoznawców – dwuznaczność pojęcia *metafory*, która – z jednej strony – odnosi się do procesów konceptualizacji doświadczenia, a z drugiej strony – do wtórnego użycia jednostek leksykalnych. W pierwszym znaczeniu metafora jest równoważna z analogią, w drugim znaczeniu jest to rodzaj pochodności semantycznej.” (str. 30).

Otóż moim zdaniem, Marvin Minsky przywiązywał szczególnie dużą wagę do rozumowania poprzez analogię, która jego zdaniem jest istotą myśli ludzkiej¹. Istota metafory u Lakoffa i Johnsona, oraz u większości badaczy o proveniencji kognitywnej, związana jest raczej z nurtem postulowanego przez Lakoffa *realizmu ucieleśnionego*, w którym metafora to jeden z podstawowych mechanizmów mentalnych u człowieka, pozwalający na *odwzorowywanie (mapping) doświadczenia* jednego zdarzenia, przedmiotu, osoby, w terminach innego doświadczenia. Jest to więc proces doświadczeniowy, a w konsekwencji, złożona konstrukcja mentalna, nie zaś jak sugeruje Autor, ograniczona do analogii czy derywacja. Można naturalnie w ten sposób sformułować objaśnienie efektu – choć moim zdaniem – nie istoty czy mechanizmu powstawania metafory.

Artykuł drugi publikacji dotyczy omówienia pojęcia *bezsensu*. Doceniając te rozważania, szczególnie w obszarze *praxis*, chcę zwrócić uwagę, iż oprócz interpretacji językowej bezsensu prowadzącej do *nierozstrzygalności semantycznej* wypowiedzi w interpretacji Autora, pozostaje do dyskusji kwestia *wartościowania* działań ludzkich, związanego interpretacją sensu, a więc i bezsensu, wypowiedzi. Problematyce tej poświęcone

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=ccwGPPMiRA8>

są liczne debaty i publikacje filozoficzne (np. por. *X Łódzkie Warsztaty Filozoficzne - Sens-Bezsens* 2019²).

W artykule trzecim o *dowolności*, A. Kiklewicz prezentuje dyskusję na temat *arbitralności znaku* i rozważa pytanie, w jakiej mierze jednostki leksykalne (znaki nazwowe) mogą być interpretowane pod względem *prawdziwości*. W zwięzłej prezentacji Autor przechodzi od poglądów starożytnych do strukturalistycznego i dalej kognitywistycznego modelu języka w odniesieniu do tej kwestii i rozpatruje zadany problem badawczy w kontekście rozumienia pojęcia znaczenia i prawdy.

Z obszernego dość wywodu dotyczącego koncepcji semantyki języka odnoszę się jedynie do wprowadzonego przez Autora pojęcia *trafności nominacji*, oznaczającego według tej propozycji, „bardziej lub mniej uzasadnione, zoptymalizowane zastosowanie danego znaku do desygnatów określonego rodzaju w zależności od stopnia adekwatności zakodowanej w formie i strukturze znaku kategoryzacji desygnatów” (str.72). Moim zdaniem to właśnie uzasadnienie zastosowania danego znaku do desygnatów umyka kognitywistycznemu podejściu do tego aspektu nominacji. Zbiory rozmyte, prototypowość i peryferyjność przynależności do danej kategorii, nie wspominając semantyki *światów możliwych*, pozwalają na objęcie wymogu ściślejszego, jeśli nie ścisłego, przylegania desygnatu do danego znaku i odwrotnie. Dyskusje na temat rozejścia onomazjologicznego i semazjologicznego poziomu języków wyraźnie wskazują na takie procesy.

Przy okazji dyskusji typów nominacji nietrafnej, chcę zwrócić uwagę na wielość możliwych interpretacji zamieszczonych przykładów grup wyrazowych z przyimkiem *na*, które szeroko są używane w nazwach potraw czy napojów, na przykład w kwestionowanej przez Autora trafności nominacji w podanym w rozdziale przykładzie:

kawa *na białej czekoladzie*

Wyrażenie to, jak sugeruje Autor, miałyby oznaczać, że biała czekolada stanowi podstawę napoju, choć właśnie opis jednoznacznie wskazuje, że biała czekolada jest *dodawana* do kawy, więc użycia przyimka *na* jest przykładem nominacji nietrafionej. Link opisu podany przez Autora nie jest aktywny (<http://www.2drink.pl/kawa-nabialej-czekoladzie/>), natomiast link alternatywny (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=kawa+na+bia%C5%82ej+czekoladzie>), podający około 5 990 000 wyników, mówi o odwrotnej – uzasadnionej w wyrażeniu ‘na białej czekoladzie’ – kolejności dodawania produktów.

² <https://lodziwarsztatyfilozoficzne.wordpress.com>

Do rondelka wlać mleko, dodać pokruszoną czekoladę. Podgrzewać, aż czekolada się rozpuści. Dodać kawę. Mocno podgrzać nie dopuszczając do zagotowania.

Oczywiście są to dowody w dużej mierze anegdotyczne na temat trafności nominacji, lecz moim zdaniem charakteryzują jednak różnorodność możliwych źródeł działań człowieka, które miałyby stanowić jednoznaczny dowód na obecność w nich arbitralności znaku.

Tematyką części następnej pracy są problemy *falsyfikacji*, czyli jak Autor formułuje ten temat, dominacji pragmatyki nad semantyką w epoce postprawdy. Falsyfikacja ujęta jest tu jako „lekceważenie wymogu prawdziwości (szczerości, wiarygodności)”, która nie powinna mieć miejsca, choć jest coraz powszechniej obecna m.in. w obszarze komunikacji publicznej jako tzw. postprawda, związana, jak niektórzy sugerują, z efektem szerzącego się populizmu, a także, według opinii Autora, ze zjawiskiem *determinizmu technologicznego*.

Autor omawia przykłady falsyfikacji w reklamach, hiperbolizację w tekstach dziennikarskich, a nawet falsyfikacje w tekstach naukowych. Dla mnie jest jednak trudne do zaakceptowania, jako że związane bardziej ze strukturalnym podejściem do istoty prawdy, postrzeganie niektórych metafor jako zabiegu falsyfikacyjnego.

Można natomiast podzielić pogląd Autora na postrzeganie narzędzi technologii komputerowych jako sprzyjających, lub może trafniej – ułatwiających – falsyfikację. Wiąże się to z ich niezwykle prostym przystosowaniem do kopiowania i powielania treści, według zasady ‘copy – paste’. *Trolowanie*, czy inne stosowane technologie skutkujące falsyfikacją typu *clickbait*, czy *deep fake*, z kolei, coraz bardziej powszechne w sieci, szczególnie w mediach społecznościowych, skutkują umasowieniem zjawisk falsyfikacyjnych nie tylko w świecie wirtualnym, lecz z poważnymi nierzadko konsekwencjami w świecie rzeczywistym.

Związany z tym, co do efektów działań perswazyjnych, jest w pewnym sensie następny artykuł *Fascynacja* – o przyciąganiu uwagi i angażowaniu adresata, czyli identyfikacji z przekazem (werbalnym, wizualnym, itd.) oraz poszukiwaniem wrażeń. Narzędzia komunikacji społecznej charakteryzują się pewną dialektyką – odzwierciedlają otaczającą je rzeczywistość, lecz także są jednocześnie motorem do jej kształtowania poprzez otaczający nas świat oraz wyszczególniony przez Autora system poznawczy, językowy oraz społeczny. Kiklewicz wymienia tu charakterystyczne cechy portali internetowych, które cechuje przystosowanie do spodziewanych obszarów fascynacji odbiorców (np. prywatnym życiem celebrytów raczej niż nauką czy polityką).

W rozdziale dotyczącym *Implikacji A*. Kiklewicz podejmuje tematykę niedopowiedzeń, czyli mówiąc luźno, dobudowaniem pełniejszego przekazu wypowiedzi przez odbiorcę, co

naturalnie nie w każdym przypadku odpowiada definicji implikacji logicznej, głównie zajmującej się prawdziwością implikacji. Jest to związane ze swoistą metonimicznością każdej wypowiedzi, jej – jak niektórzy nazywają to zjawisko – kubistycznym wręcz charakterem. Dopowiedzenie może być daleko idące i dotyczyć pragmatycznego aktu mowy.

Autor odwołuje się tu do maksym konwersacyjnych Grice'a i pojęcia kooperacji (Grice 1975), jak również typologii implikacji. Przekonywująca analiza licznych przykładów, także zawierających ironię, gier słownych oraz tekstów kalejdoskopowych – wielotematycznych – kończy artykuł poświęcony temu zjawisku.

Procesy *infantyizmu* w komunikowaniu się Autor początkowo zdaje się zrównywać w tytule kolejnego rozdziału z brakami wiedzy semantycznej, rozszerzając to pojęcie o celowe działania perswazyjne i manipulacyjne, od efektów perswazyjnych w dziennikarstwie, manieryzmu w nadużywaniu pewnych form językowych do niedopowiedzeń. Łączy to taki wywód z rozdziałem o tematyce implikacji. Infantyliczny czy infantylny sposób reakcji na bodźce oraz interesująco przywołane w tym miejscu przez Autora uwarunkowania psychologiczne widzenia tunelowego związanego z funkcją uwagi w procesowaniu języka oraz realizmu naiwnego zasadnie objaśniają zjawiska infantyizmu. Dopełnieniem dyskusji jest przywołanie zjawisk 'dziennikarstwa powierzchownego', związanego z powszechną dziś *kulturą obrazkową*.

Redundancja w języku, szczególnie poprzez repetycje, oraz odwoływanie się tym sposobem do uczucia i związane z tym poczucie utraty dostępu do znaczeń wielokrotnie powtarzanych, czyli *satiacja semantyczna* to inne obszerne tematy, do których Kiklewicz odnosi się w następnych rozdziałach. Następnym fenomenem języka podjętym przez Autora jest bardzo obszerna tematyka *kontekstowości*. Artykuł ten szacuje wiedzę czytelnika o zależności interpretacji tekstu od czynników kontekstowych, włączając w to aspekty międzykulturowe i przywołując znane podziały na kultury nisko- i wysokokontekstowe (podtekstowe). Tu z własnych badań (Lewandowska-Tomaszczyk & Wilson 2021) chcę dodać, że podział na ten typ kultur jest dość niestabilny np., brytyjska kultura faktycznie wymaga więcej kontekstu w komunikacji oraz odmiennych strategii komunikacyjnych niż np. kultura amerykańska, mimo tego, iż są często uznawane za należące do tej samej klasy kultur z perspektywy tych kryteriów.

W części dotyczącej *postmodernizmu* i *kontekstocentryzmu* znajdziemy wiele interesujących obserwacji Autora na temat zmieniającego się stylu tekstów naukowych i dziennikarskich. Wzrost obecności elementu osobistego, oprócz kilku innych zjawisk, które

nazywane są *hybrydyzacją języka* Internetu (Lewandowska-Tomaszczyk 2021) – czy wzrost elementu perswazyjności w tekstach dziennikarskich, podobnie zacieranie różnic między nadawcą a odbiorcą, zmiana stylu ku bardziej potocznemu, ograniczenie długości wypowiedzi pisemnej – to konsekwencje masowej komunikacji internetowej – smsów, Twittera, itd. o ograniczonej liczbie znaków, oraz dostępu do niej rzesz młodych użytkowników, którzy stanowią większość obecnych użytkowników Internetu. W omawianym rozdziale uderza bogactwo przywołań kontekstów zjawisk i procesów przez Autora, który ze swobodą odnosi się do różnorodnych zjawisk znaczeniowych we współczesnym języku oraz cytuje przykłady z języka mediów.

Wspomniane poprzednio zjawisko *manieryzmu*, związane z elementami snobizmu, takimi jak wzrastające użycie zwrotów obcojęzycznych w manierze ‘pseudokulturalnej’, itd., to następny temat podjęty przez Autora. Zrównuje je A. Kiklewicz z zabieganiem o prestiż i wywyższanie się przez język. Kontekstowa niestosowność kodu bardzo trafnie powiązana jest tu z zakłóceniem Grice’owskich postulatów kooperacji komunikacyjnej. Drobną uwagą techniczną, którą chcę tu włączyć, dotyczy korzystania z danych korpusowych przez Autora przy braku odniesienia do tychże korpusów oraz ich twórców w spisie zamieszczonej w publikacji literatury.

Kolejna część rozważań dotyczy kwestii *nadinterpretacji* i podejmuje opis częstego zjawiska *przewartościowania* znaczeń. Jest to rozdział o dużym ładunku wskazującym na zachowania werbalne w kontekście psychologii społecznej. Autor zauważa, iż obecność i nazywanie zjawisk objawów fundamentalizmu w świecie, eksplikacja ideologii, nadmiar propagandy, powszechność relacji tzw. *public relations* (czy częściej – powszechnego *piaru*) i ich dynamika, charakteryzują polski dyskurs współczesny. Wiąże się z tym także omówienie zjawisk *parasemii*, współwystępowania dwóch lub więcej znaczeń tego samego znaku. Z innych odmian wieloznaczności można tu przywołać terminy *diasemii* (odcieni semantycznych) i *ambisemii* (na oznaczenie znaczenia okazjonalnego), zaproponowane w modyfikowanych sensach przez A. Kiklewicza w poprzednich pracach (2006).

Bogactwo przykładów, egzemplifikujących różnego typu kontrasty, metafory jako dewiacje w tzw. stylu karnawałowym, związanym z występowaniem komizmu, opis skojarzeń asocjacyjnych, dopełniają dyskusję w tej części publikacji.

Rozdział następny, dotyczący *segmentacji*, traktuje o rozczłonkowaniu i dawkowaniu treści, co wiąże się w z wypracowywaniem skutecznych strategii w perswazyjnym charakterze komunikacji publicznej. Liczne przykłady podobnych strategii w tekstach rosyjskich, które Autor przywołuje, można znaleźć w umieszczaniu części informacji na początku

wypowiedzenia lub w nagłówkach, czy anonsów w głównym oknie przeglądarek internetowych, podobnie jak, można tu dodać, tradycyjnym *leadom* prasowym, wyodrębnionym graficznie w pierwszych akapitach artykułów.

Rozdział omawiający pojęcie *sugestii* – to część traktująca o oddziaływaniu na podświadomość adresata. Wskazane są dwa typy oddziaływania w komunikacji społecznej – poprzez dowodzenia i argumenty oraz poprzez sugestię.

Porównując sugestię z perswazją – można by tu dalej przywołać arystotelesowską retorykę apelacji perswazyjnych: *logos*, *etos* i *patos* (Arystoteles 353 BC). Tu głównie *logos*, wskazujący na logiczne rozumowanie i argumentację, byłoby prawdopodobnie podstawą aktu perswazji w rozumieniu Autora. Ponadto *patos* (doświadczenie emocji), włączający charyzmę, oraz *etos* (moralność i autorytet – w ujęciu zaprezentowanym) to cechy, które składałyby się na domenę sugestii.

Interesujące są w tym kontekście zaprezentowane argumenty za obroną neutralności pojęcia *manipulacji*, ciekawe szczególnie – społeczne i psychologiczne aspekty sugestii oraz środki wyrażania, jak m.in. omawiana poprzednio reduplikcja - repetycja, oraz osiągnany poprzez ten środek efekt redundancji.

W rozdziale poświęconym *Symulacji* dowiadujemy się o językowych sposobach udawania – dotykamy tu częściowo kwestii podnoszonych w dyskusji dotyczącej manieryzmu i falsyfikacji. Autor wprowadza w tym kontekście także omówienie zjawiska *konstruktywizmu*, który, jak sugeruje, uznany jest tu za w pełni subiektywistyczne podejście.

Należałoby tu jednak zaznaczyć, że pojęcie to, używane na przykład w analizie znaczeń w ujęciu w dużej mierze konstruktywistycznym, zakłada obecność stabilnej, często uznawanej za uniwersalną, części, poprzez wspólny ludziom system fizyczny i fizjologię, w innej zaś, kontekstowej, podlegającej konstruowaniu w ramach określonego zdarzenia. Taki pogląd współgra w dużej mierze z postulowanym przez Lakoffa (1987) postulatem *realizmu empirycznego*, czy inaczej *eksperymentalizmu*.

Dużą wagę przykładu A. Kiklewicz do obecności czynników kulturowych w komunikowaniu się, które kształtują podłoże działań perswazyjnych. Moim zdaniem jednak, mniej przekonujący jest podział leksykalnych znaczeń językowych na znaczenia semantyczne i pragmatyczne, co nie zdaje egzaminu w wielu typach kontekstów. Dyskusja Fillmore'a w kontekście postulowanej przez niego semantyki ram – *frame semantics* – i całego nurtu analiz w tym paradygmacie (Fillmore 1982), dostarcza sporo argumentów na poparcie tezy o braku jednoznacznej granicy między znaczeniami o naturze semantycznej i pragmatycznej.

Niezwykłe znamienna i aktualna jest w tym rozdziale dyskusja na temat paradygmatu symulacji w Europie Wschodniej, szczególnie w Rosji, także w odniesieniu do dyskursu akademickiego. Dyskusja ta okraszona jest wieloma przykładami, po części anegdotycznymi (np. interpretacja konferencji zdalnych, w której uczestnictwo nie jest obowiązkowe, choć postrzegane jako czynne uczestniczenie poprzez wydrukowanie abstraktu).

Ostatnią część omawianej publikacji stanowi prezentacja zjawiska *tabu*, traktującego o zakazach językowych i kulturowych, widocznego ponadto w tabuizacji niektórych sfer życia z jednej strony, oraz w przeciwnych zjawiskach – *detabuizacji* – liberalizacji, zarówno niektórych sfer życia, jak również zasobu leksykalnego. Poprzez dyskusję o leksyce Autor sięga do domeny dyskursu, omawiając zakazy dotyczące języka w sytuacjach oficjalnych, ku aktom mowy takim jak np. zniesławienie. Kończy te rozważania omówieniem kwestii poprawności politycznej w przypadku języka oraz omówieniem historycznej i kulturowej ewolucji zakazów. Podejście diachroniczne zawiera dłuższą prezentację procesów przewartościowywania znaków językowych na skutek ich niekonwencjonalnego użycia, procesów, które Autor nazywa *transfuzją*, w zakończeniu odnosząc się do omówienia wyrazów modnych. Część ta opatrzona jest, jak większość opisów omawianych zjawisk, bogatym zestawem przykładów i ich autorską interpretacją.

Tom kończą wypisy i komentarze, które są krótkimi notatkami na temat interesujących Autora fragmentów tekstów prasowych, cytatów z literatury pięknej oraz z tekstów internetowych. Komentarze obejmują użycie zarówno partykuł, spójników, zaimków, lecz i dłuższych fraz, takich jak motywowanej reklamy *tusz za rogiem* czy użycia nowej formy nieprzystającego rodzaju gramatycznego we frazach typu *półtorej roku*.

W tym zastawie komentarzy zainteresowało mnie hasło *laptop*, o którym Kiklewicz pisze na str. 427 w kontekście [...] *inwigilowania* [...] *laptopa*:

„zwraca na siebie uwagę użycie rzeczownika *laptop* w bierniku: forma *laptopa*, mimo że jest niepoprawna, niezgodna z normą gramatyczną polszczyzny, rozpowszechniła się nie tylko w mowie potocznej, ale także w tekstach pisanych. Trudno jest wytłumaczyć podstawę takiego użycia – przecież nie mówimy ani nie piszemy: **naprawił komputera* czy **wyposażył buldożera*. Można konstatować, że mamy do czynienia z kolejnym faktem postępującej analfabetyzacji.”

Wydaje się jednak, że jest to opinia dość radykalna, która nie uwzględnia stałej dynamiki języka i jego zmian. Zarówno w praktycznych gramatykach języka polskiego (zob. poniżej), jak

i w badaniach dotyczących form notowanych obecnie w języku polskim, formy gramatyczne odrzucające przez A. Kiklewicza, występują często w przeważającej liczbie (Mausch 2003).

The image shows a screenshot of a web browser displaying two tables of Polish grammar for the word "laptop". The top table is titled "laptop; rzeczownik;" and lists the following forms:

Przypadek	Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
Mianownik (kto? co?):	laptop	laptopy
Dopełniacz (kogo? czego?):	laptopu	laptopów
Celownik (komu? czemu?):	laptopowi	laptopom
Biernik (kogo? co?):	laptop	laptopy
Narzędnik (z kim? z czym?):	laptopem	laptopami
Miejscownik (gdy? gdzie?):	laptopie	laptopach
Wołacz (hej!):	laptopie	laptopy

The bottom table is titled "Odmiana przez przypadki rzeczownika laptop" and lists the following forms:

Przypadek	Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
Mianownik (kto? co?):	laptop	laptopy
Dopełniacz (kogo? czego?):	laptopa	laptopów
Celownik (komu? czemu?):	laptopowi	laptopom
Biernik (kogo? co?):	laptopa	laptopy

Z uwag końcowych, chcę dodać, iż tom ten można potraktować jako ważny wkład profesora A. Kiklewicza w dziedzinę języka i komunikacji, podbudowany licznymi przykładami oraz obszerną ponad trzydziestostronicową literaturą tematyczną. Bardzo stosowna jest oprawa graficzna okładki, która unaocznia pośredniość interakcji komunikacyjnej dwóch postaci przy wewnętrznej stronie ogrodzenia.

Interesujące są dla mnie szczególnie te rozdziały, które odnoszą się do języka w sieci, z przykładami głównie z języka polskiego, jak również z materiałem – jakże aktualnym – pochodzącym z języka rosyjskiego i innych języków słowiańskich, także z komentarzem kulturowym.

Z drobniejszych niedogodności przy studiowaniu zawartości tomu można wymienić pewne powtórzenia tematyczne, czego nie udaje się ominąć przy tym pomyśle redakcyjnym tomu. Ponadto, nie zawsze można się zgodzić ze sformułowaniami Autora, czy nie jest łatwo doszukać się bardziej zwartej argumentacji tez, wyłożonych w krótkim odautorskim wstępie do publikacji.

Zamysł autorski pracy polega na określeniu i analizie „różnego rodzaju niedoskonałości [w komunikacji], które stanowią przedmiot obserwacji i analiz w niniejszej monografii”, jak Autor formułuje go we wstępie. „Niedoskonałości” te wiąże A. Kiklewicz z notowanym obecnie wzrostem indywidualizmu w społecznościach różnych niejednokrotnie tradycyjnych

typów kulturowych (np. kolektywistycznym w odniesieniu do społeczeństwa polskiego, zob. Hofstede 1980). Przy tej okazji cytuje fragment studium P. Sztompki: „Jednostka uwolniła się od niezastępowalnych, narzucanych więzi grupowych i może swobodnie poruszać się między zbiorowościami społecznymi wedle własnej woli wybierać, do których z nich chce przynależeć, decyduje sama o sobie i ponosi odpowiedzialność za swoje działania [...]” (2010: 82). Nie jestem pewna, czy w kontekście uwalniania się przez jednostkę z narzucanych więzi grupowych, itd., z którym prof. Kiklewicz wydaje się utożsamiać, zasadne jest odnoszenie się do wszystkich nowych typów i strategii komunikacyjnych, które Autor przywołuje w rozdziałach jako niedoskonałości. Argumenty, które taką tezę miałyby popierać, są raczej niedopowiedziane, pozostawione wyobraźni czytelników oraz ich preferencjom teoretycznym i rozeznaniu w przedmiotach dyskusji.

Publikację czytałam z dużym zainteresowaniem. Autor daje w niej wyraz swojej głębokiej erudycji, zaś poprzez dobór przykładów i odniesienia kulturowe wywód staje się również przystępny dla studentów i adeptów nauk o języku i komunikacji.

Bibliografia

- Aristotle (350 BC) *Rhetoric by Aristotle*, (tłum.) W. Rhys Roberts. *The Internet Classics Archive*. <http://classics.mit.edu/Aristotle/rhetoric.1.i.html>.
- Fillmore, Charles J. (1982) “Frame Semantics”. [W:] The Linguistic Society of Korea (red.) *Linguistics in the Morning Calm*. SICOL-1981. Seoul: Hanshin Publishing Company; 111–137.
- Grice, H. Paul (1975) “Logic and Conversation”, *Syntax and Semantics*, 3; 22–40.
- Hofstede, Geert (1980) *Culture’s Consequences. International Differences in Work Related Values*. Beverly Hills: Sage.
- Kiklewicz, Aleksander (2006) „Polisemia vs ambisemia”, [W:]. *Język. Komunikacja. Wiedza*. Mińsk: Prawo i ekonomika; 195–214.
- Lakoff, George (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: The University of Chicago.
- Lakoff, George, Mark Johnson (1980) *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press: Chicago.
- Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara (2012) “Approximative Spaces and the Tolerance Threshold in Communication”. *International Journal of Cognitive Linguistics*, 2 (2); 2–19.

- Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara (2021) „Współczesna komunikacja internetowa na tle komunikacji tradycyjnej”. [W:] Piotr Stalmaszczyk (red), *Język w czasie i przestrzeni*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; 11–34.
- Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara, Paul A. Wilson (2021) “Expressive and Reserved Cultural Linguistic Schemas: British and American Pride Clusters”. [W:] Marzieh Sadeghpour, Farzah Sharifian (red.), *Cultural Linguistics and World Englishes*. Singapore: Springer; 261–293.
- Mausch, Hanna (2003) “Alternations in Inflection of Polish Masculine Inanimate Nouns in the Singular: A Pilot Study”. *Investigationes Linguisticae*, IX; 4–21. DOI: <https://doi.org/10.14746/il.2003.9.2>
- Post, Michał (1975) *Denominal Adjectivisation in Polish and English*. Wrocław: Wrocław University Press.
- Розет, И. М. [Rozet, I. M.] (1977) *Психология фантазии. Экспериментально-теоретическое исследование внутренних закономерностей продуктивной умственной деятельности*. Минск: Университетское.
- Sztompka, Piotr (2010) *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Znak.
- Wittgenstein, Ludwig (1953) *Philosophical Considerations*. New York: Macmillan.
- Zadeh, Lotfi A., King-Sun Fu, Kokichi Tanaka, Masamichi Shimura (1974) *Fuzzy Sets and their Applications*. Seminar held at the University of California, Berkeley, California July 1-4, 1974. <https://vdoc.pub/download/fuzzy-sets-and-their-applications-to-cognitive-and-decision-processes-proceedings-of-the-usjapan-seminar-on-fuzzy-sets-and-their-applications-held-at-the-university-of-california-berkeley-california-july-14-1974-514orf5j1400>.